

VISSCHER

Het moet van vóór de coronacrisis geweest zijn. Hoelang precies kan ik mij niet meer herinneren, maar zeker meer dan drie jaar geleden. Het was volgens mij ter gelegenheid van mijn verjaardag, die zich nog steeds jaarlijks voltrekt en die ik in alle vrolijkheid vier, maar waarvan de onuitwisbare sporen des tijds mij onherroepelijk confronteren met de vergankelijkheid van mijn leven. Op zo'n dag, vol met gemengde gevoelens, overhandigde mijn vader mij vier gravurekaartjes. Hij moet verteld hebben waar hij ze kocht, maar ook dit kan ik mij niet meer precies herinneren. Het kortetermijngeheugen laat mij op confronterende wijze in de steek. Geregeld vind ik ergens in huis verloren voorwerpen, die dan plots weer opduiken. Het terugvinden ontruikt me steevast een glimlach. Gebrek wordt geluk. De handelaar die ze hem verkocht, had geen prentbriefkaarten in de aanbieding; de gravurekaartjes wel. "En", zo zei hij: "Ze waren van de gekende Cornelis Visscher, die tenslotte de voorloper van de prentbriefkaarten was". Mijn vader kende Cornelis Visscher niet. Bizar dan weer dat mijn langetermijngeheugen mij gesprekken en gebeurtenissen kristalhelder laat herbeleven. Dertig jaar geleden lijkt gisteren en drie dagen geleden hullen zich in "Nacht und Nebel", gelukkig met minder horror. Was het de aantrekkingskracht tot de kaartjes, de stem van de verkoper, de stelling van 'voorloper van prentbriefkaarten' of de naam Visscher; er voltrok zich alleszins een chemie in mijn vaders brein; hij kocht ze en ik kreeg ze.

Het heeft behoorlijk wat tijd in beslag genomen om het mysterie van deze kaartjes te ontrafelen, maar uiteindelijk vielen alle puzzelstukjes in elkaar. Mijn eerste conclusie was dat het hier religieuze taferelen betrof met een verwijzing naar de bijbel. Er bestaan heel wat religieuze prentbriefkaarten. Vervolgens zocht ik naar de naam Visscher en tenslotte werd ik geprojecteerd naar de gereformeerde Kerk van de Verenigde Nederlanden, om uiteindelijk een conclusie te maken. Maar, ik stel jullie nieuwsgierigheid niet langer op de proef ... kijk en lees maar even mee.

Dit zijn de Gravurekaartjes. De achterzijde is volledig blank.

Afb. 40

Gekleurde gravurekaart van ontwerper Claes Jansz. Visscher. Het betreft afbeelding nr. 40 en deze refereert naar een passage uit de bijbel (NT) onder Mattheus 18.23.24. met originele tekst: "De Koning uit Barmherticheyt schelt een sijner Dienstknechten quijt 10000 Talenten". De hedendaagse tekst zou kunnen luiden: "Uit medelijden scheldt de koning één van zijn dienstknechten 10000 euro kwijt". Dit zou kunnen inhouden dat de hemel wordt vergeleken met een koning die rekening wilde houden met zijn dienstknechten.

Afb. 48

Gekleurde gravurekaart van ontwerper Claes Jansz. Visscher gebruikt door Nicolaes Visscher I. Het betreft afbeelding nr. 48 en deze refereert naar een passage uit de bijbel (NT) onder Lucas 12.16.21. met originele tekst: *“Den rijcken Dwaas vergroot sijn Schueren en spreeckt sottelyck tot sijne Siele”*. De hedendaagse tekst zou kunnen luiden: “De rijke dwaas vergroot zijn fortuin en wentelt zijn ziel in deze rijkdom”. Dit zou moreel vertaald kunnen worden naar: rijk voor de wereld, maar arm voor God.

Afb. 76

Gekleurde gravurekaart van ontwerper Claes Jansz. Visscher. Het betreft afbeelding nr. 76 en deze refereert naar een passage uit de bijbel onder Mattheus 25.14.15. met originele tekst: *“De knechten ontfangen haer Talenten, den eenen vijf, den andren twee, den derden een”*. Deze zin komt voor in een Bijbelvers over een heer die vóór zijn reis verschillende geldsommen in bewaring gaf bij drie verschillende knechten. Bij thuiskomst hadden twee knechten progressief het geld

vermeerderd ten opzichte van de ontvangsten, voornamelijk door hun kennis en talent te gebruiken. De derde knecht nam geen enkel initiatief en gaf het oorspronkelijke bedrag terug. Dit zou kunnen vertaald worden naar de stelling: wie heeft zal nog meer krijgen en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen.

Afb. 80

Gekleurde gravurekaart van ontwerper Claes Jansz. Visscher. Het betreft afbeelding nr. 80 en deze refereert naar een passage uit de bijbel onder Mattheus 25.19.30. met originele tekst: "De Heere hout reeckeninge en yeder van de Dienstknechten brengt sijne talenten". Afbeelding 80 toont een vervolgsce ne op afbeelding 76 en dus ook een vervolgdetail van het verhaal. Het speelt zich af op het ogenblik dat de heer terugkomt van zijn reis en de dienstknechten hun winsten op de hun toevertrouwde gelden komen aanbieden. De moraal achter het verhaal luidt: gebruik je talenten, durf risico's te nemen.

Wat hebben deze gravurekaartjes ons nog allemaal te vertellen ? Zijn ze effectief van Cornelis Visscher, zoals de handelaar beweerde? En belangrijker nog; kunnen ze op enige manier de voorlopers van de prentbriefkaarten zijn? Dat wil ik jullie graag aan de hand van mijn opzoekingswerk laten ontdekken.

1. Het betreffen Bijbelprenten op losse bladen verkrijgbaar of als prentenbijbel.

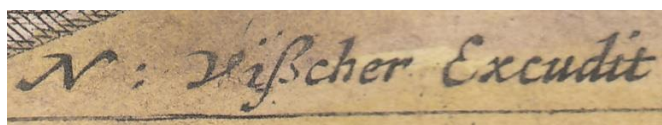
De verwijzing onderaan de afbeelding bewijst ons dat het hier wel degelijk over Bijbelverzen gaat. Er wordt op de getoonde bijbelprenten verwezen naar hoofdstukken, verzen en regels uit het Nieuwe Testament naar de geschriften van de evangelisten Mattheüs en Lucas. Deze werden geschreven n  wat door de mens als de Christelijke jaartelling beschouwd wordt. Er werden vier boeken door vier evangelisten geschreven, respectievelijk Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes. Ze vertonen allen gelijkenissen en verschillen en bieden heel wat stof tot discussie in theologische kringen. Het evangelie (letterlijk de goede boodschap) en het leven van Jezus werden door allen op een verschillende manier benaderd. Mattheüs was een tollenaar, die later leerling werd van Jezus. In het boek van Mattheüs werd nergens zijn naam vermeld, toch was het al vroeg in de geschiedenis van de kerk duidelijk dat dit werk aan hem werd toegeschreven. Volgens de meeste bijbelgeleerden is dit evangelie geschreven tussen de jaren 80 en 90 van de eerste eeuw met als plaats van herkomst Syrië of de Syrische stad Antiochië. In Mattheüs boek werd veel gerefereerd naar het Oude Testament en werd de nadruk gelegd op het voorbereid zijn op het einde van de tijd. Ook de organisatie van de kerk bleek voor hem een belangrijk item en het is het enige boek waar sprake is van een gemeente of kerk. De getoonde Bijbelkaarten met

nummers 40, 76 en 80 refereren allen naar Mattheüsverzen die op de één of andere manier een boodschap van 'goed doen' of 'proberen beter te doen' uitdragen. Het typeert Mattheüs volledig: wees voorbereid op het einde der tijd; je kan het Rijk der Hemelen verdienen door goed te doen tijdens je leven op aarde.

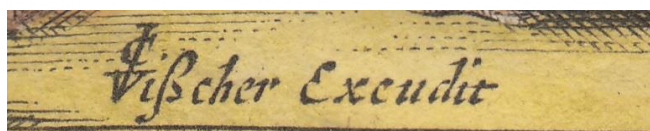
De Bijbelkaart nummer 48 bevat een Bijbelvers uit het boek van de evangelist Lucas. Er bestaat twijfel of Lucas dit boek schreef in opdracht van de rijke Theophilus of dat het woord Theophilus, dat hij in de eerste zin van zijn boek gebruikt, letterlijk dient genomen; "God geliefd" kan op vele manieren geïnterpreteerd worden. Ook van Lucas kan niet onmiddellijk bewezen worden dat hij effectief dit boek geschreven heeft. Wat wel vaststaat is dat hij arts was en een medewerker van Paulus. Hij wou met zijn boek zowel de Joodse als de niet-Joodse Christenen bereiken. Toch legde hij sterk de nadruk op de geloofswortels van het volk van Israël. Lucas beklemtoonde ook het probleem van armoede en deed in zijn boek dikwijls oproepen tot ondersteuning van de armen. Bijbelkaart 48 met verwijzing naar hoofdstuk 12, alinea 16, vers 21 symboliseert dit gegeven: het aan de kaak stellen van de kapitalist, die uitsluitend bezig is met rijkdom vergaren, maar leeft zonder geweten.

2. Deze Bijbelprenten werden uitgegeven door Claes Jansz. Visscher (°1587 - †1652) en zijn zoon, en zijn kleinzoon.

Wie het woordje Visscher in zijn zoekmachine typt, zal verbaasd zijn over het resultaat. Moet er nog Visch zijn ?! Ik stelde tot mijn ontzetting vast dat er meer beroemde Visschers bestonden, dan dat mijn grootmoeder te eten wou geven ! Het is een naam die in de meeste gevallen een link vertoonde met de Verenigde Nederlanden. Maar welke Visscher was de maker van deze kaartjes? Ik startte met Cornelis Visscher. Tenslotte kwam deze naam ter sprake. Cornelis Visscher was inderdaad een Nederlandse graveur geboren in 1629 in Haarlem. Hij had twee broers, Jan de Visscher (met ineens tussenvoeging van 'de') en Lambert Visscher (zonder tussenvoeging van 'de'). Om het helemaal duidelijk te maken bestond er bovendien een andere Cornelis de Visscher (opnieuw met 'de'), geboren in Hamburg, een bekende graveur in Amsterdam. Hij verdronk op zee in 1586 bij een vertrek uit Hamburg. Wanneer we echter de kunstwerken van de eerst vernoemde Cornelis Visscher bestuderen valt het op dat hij op een bijzondere manier portretten tekent. Hij bleek een uitzonderlijk talent te hebben om met houtskool te tekenen naar levend model. Al zijn tekeningen zijn bijzonder gedetailleerd en bevatten emotie, uitdrukking, mimiek en expressie. Ze leggen de ziel van het object bloot. Zelfs dieren stralen, naar mijn aanvoelen, een innerlijke beleving uit. Dit kon volgens mij nooit de ontwerper zijn van de hierboven getoonde bijbelprenten, die veeleer een verhaal vertellen en meer een soort Bijbels stripverhaal vormen, met meer beweging en op de achtergrond ook dagelijkse taferelen uit die periode en voornamelijk een vertellende stijl. Er restte mij enkel de vraag: "Hoe kon ik dit bewijzen"? Tenslotte ging het om een persoonlijke interpretatie. Welke elementen kon ik nog terugvinden op de Bijbelprenten en hoe kon ik ze vergelijken ? Na wat speurwerk ontdekte ik dat de afbeeldingen 48 en 80 nog twee details bevatten die mij misschien meer konden vertellen:

Detail Bijbelprent 48

Detail Bijbelprent 80

Het was voornamelijk het detail van Bijbelprent 80 dat een springplank vormde naar alle andere informatie en dat uiteindelijk leidde tot de opheldering van deze mysterieuze Bijbelprenten. Alle bijbelkaarten zijn afkomstig van 'Huis Visscher'. Het op Bijbelprent 80 vermelde drukkersmerk was dit van Claes Jansz. Visscher, de stichter van 'Huis Visscher'. Toch bleef mijn speurtocht tot het einde toe spannend. Claes Jansz. Visscher zou, afhankelijk van de periode of afhankelijk wie zijn naam gebruikte, ook wel Claes Jansz. Visscher II, Nicolas Jansz. Visscher of Nicolas Joannis Visscher genoemd worden ! Hier gebruiken we eenvoudigweg Claes Jansz. Visscher. Hij was een 17de Eeuwse producent van voornamelijk atlassen, geografische kaarten, landkaarten, nieuwsprenten en kunstprenten. Hij was Amsterdammer en een talentvol tekenaar, graveur en

etser. Zijn drukkersmerk is goed herkenbaar: de letters 'C' en 'J' in het centrum van de letter 'V'. Het drukkersmerk van Bijbelprent 80 wijst er dus op dat Claes Jansz. Visscher de uitgever was.

Maar wat vertellen ons de andere Bijbelprenten 40, 48 en 76 ? In 'Huis Visscher' werkten immers: Nicolaes Visscher I (°1618 - †1679), de enige zoon van Claes Jansz. Visscher, die eerst jarenlang bij zijn vader werkte en hem later opvolgde, en

Nicolaes Visscher II (°1649 - †1702), zoon van Nicolaes Visscher I, die dan weer zijn vader opvolgde. Drie generatie lang bleef 'Huis Visscher' bestaan. De weduwe van Nicolaes Visscher II, Elizabeth Versey, nam de zaak over. Na haar dood werd de drukkerij overgenomen door Andries de Leth en heel wat koperplaten kwamen in het bezit van Pieter Schenk en Carel Allard.

Belangrijk om weten in onze zoektocht is dat Nicolaes Visscher I in 1677 een 15-jarig octrooi van de Staten van Holland en West Friesland ontving voor het drukken en uitgeven van kaarten. Er werden zowel kaarten gebruikt van andere makers, als zelfgegraveerde en bewerkte koperplaten van zijn vader. Nicolaes Visscher II verkreeg in 1682-1683 eenzelfde soort octrooi als zijn vader en in 1697 werd dit octrooi vernieuwd. Niettegenstaande er bijzonder veel elementen op wijzen dat alle bijbelprenten uit de eerste periode van 'Huis Visscher' komen, is dit op drie van de vier Bijbelprenten niet direct bewijsbaar, aangezien zowel de zoon als de kleinzoon originele of herwerkte koperplaten konden gebruiken. Toch zouden ze er voor zorgen dat bij hergebruik van de originele plaat tijdens hun 'bestuur' een merkteken zichtbaar werd en laat dit nu voor Bijbelprent 48 het geval zijn: de letter 'N' gevolgd door 'Visscher Excudit'. Dit zou erop kunnen wijzen dat deze Bijbelprent uitgegeven werd door ofwel Nicolaes Visscher I (zoon) of Nicolaes Visscher II (kleinzoon). Wanneer echter de zoon of kleinzoon de vermelding 'Cum Privilegium' bij hun naam vermeldden wees dit op een eerste productiedatum vanaf 1677 en dit is op geen van deze Bijbelprenten het geval. Wat nu ? Voorlopig kon ik de periode van uitgifte inperken tussen **1609 en 1726**; ofwel de opkomst van Claes Jansz. Visscher en het overlijden van de weduwe van Nicolaes Visscher II. Dit moet beter kunnen !

3. De afbeeldingen en koperetsen van deze Bijbelprenten werden vervaardigd door Pieter Hendricksz. Schut.

Heel wat opzoekingswerk later ontdekte ik dat Claes Jansz. Visscher in 1642 reeksen Bijbelprenten op de markt bracht waarvan de ontwerpen kwamen van Pieter Hendricksz. Schut. Deze reeks bestond uit 42 prentbladen met 8 kleine voorstellingen per blad met Nederlandse onderschriften. De bladen konden zowel ingebonden, als verknipt gebruikt worden en op telkens één prent werd het drukkerslogo van Claes Jansz. Visscher vermeld. Iets na 1652 werd van deze reeks een ingebonden Bijbels prentenboek uitgegeven door zoon Nicolaes Visscher I.

Maar wie was de man Pieter Hendricksz. Schut (ca. 1618 – na. 1666) ? Hij werd door Claes Jansz. Visscher rond **1635** in dienst genomen om zijn bijbel illustraties te vervaardigen. Schut deed dit naar de illustraties van Mattheüs Merian de Oude en graveerde deze 233 prenten na in koper, zodat de uiteindelijke afdruk in de prentbijbel het spiegelbeeld was van het origineel. Deze prentbijbel staat bekend als de Schutbijbel waarvan één op originele grootte van Merian (ca. 11,5 x 15 cm) en één kleine Schutbijbel (ca. 9 x 6 cm).

4. De uitgaven van deze ingekleurde Bijbelprenten komen vermoedelijk uit een uitgifte "HISTORIEN des NIEUWEN TESTAMENTS vermaeckelyk afgebeelt, en geëft door PIETER H. SCHUT, ende nieulyckx uytgegeven door NICOLAES VISSCHER Anno 1659".

Enkele honderden afbeeldingen en vele teksten later, met spontane uitnodigingen tot lidmaatschap van gereformeerde genootschappen er bovenop, stootte ik op een bijzonder interessant kavel dat te koop werd aangeboden op ebay België. Omdat het bijzonder moeilijk was om te bepalen uit welke uitgifte precies deze Bijbelkaarten kwamen, hoopte ik dat de informatie die dit te koop aangeboden lot bood, opheldering kon brengen.

De volgende beschrijving stond op ebay en 12 afbeeldingen van de 71 werden toegevoegd

"71 Kupferstiche aus den Hist. des Ouden en Nieuwen Test., Pieter H. Schutt, 1659. Sie bieten auf ein Konvolut von 71 Kupferstichen von Pieter Henricksz Schut (1618/nach 1660) aus dem

1659: Alt kolorierte Kupferstiche aus dem Werk "Historien des Ouden en Nieuwen Testaments". Herausgegeben bei Nicolaes Visscher in Amsterdam Anno 1659. Platte: 6,60 cm/9,70 cm. . Einzelverkauf möglich".

A. Scher. Excus.

Eliza gaende nae Beth-el wert van de Jonges der Stadt spottelyck na geroepen

2. Regum 2. 23.

111

Isabel wert uyt de venster gesmeten door t bevel Iehu en van de honden gegeten

2. Regum 9. 33.

121

Joas wert van den Priester Jojada voor gestelt en tot koning gecoren.

2. Regum 11. 4.

123

5. Deze Bijbelprenten werden ontworpen n.a.v. de vertaling van de Statenbijbel in het Nederlands die in 1637 verscheen.

Het bestuderen van de prenten en alle onderzoekwerk errond projecteerde mij voor een hele tijd naar de 17de Eeuwse Verenigde Nederlanden in de sfeer van de gereformeerde kerk. Ik werd al vrij vlug geconfronteerd met het bestaan van de Statenbijbel en de invloed hiervan op de Nederlandse taal, literatuur en op de prentkunst. Vanaf 1618 vergaderden de Staten Generaal over een nieuwe vertaling van de Bijbel uit het Armeens, Hebreeuws en Grieks in de Nederlandse taal. Negentien jaar later, in 1637, verscheen hij niet alleen voor het eerst in het Nederlands, maar eveneens geïllustreerd met prenten. De Bijbelprenten waren geboren ! Claes Jansz. Visscher was één van de meest vooraanstaande uitgevers van deze Bijbelprenten.

Claes Jansz. Visscher werd geboren als zoon van een scheepstimmerman. Hij was een etskunstenaar, tekenaar en graveur en werd één van de belangrijkste uitgevers van prenten, landkaarten en topografische gezichten. Hij was een vertegenwoordiger van de Hollandse landschapskunst en slaagde erin om de omgeving in beeld te brengen zoals ze was, zonder toevoegingen. Hij startte met het versieren van landkaarten, later zijn eigen drukkerij.

Met speciale aandacht voor de door de gereformeerde kerk opgelegde regels inzake Bijbel illustraties konden in 'Huis Visscher' zowel losse Bijbelprenten als prentenbijbels gekocht worden. Wat mij betreft had Claes Jansz. Visscher beslist een neus voor zaken. Hij bereikte op deze manier een breed publiek: gegoed en minder gegoed, geletterd en ongeletterd en de middenklasse. Wat een prachtig voorbeeld van de 17de eeuwse innovatie ! Hij bezat een winkel in de Kalverstraat in Amsterdam waar wereldkaarten, weefpatronen, ganzenborden, etsen, Bijbelprenten en prentenbijbels, nieuwsprenten, wandkaarten en boeken verkocht werden. Het aanbod was overweldigend. Het bewijs hiervan kon teruggevonden worden in de catalogus van zijn kleinzoon Nicolaes Visscher II uit 1680: *"Catalogus van groote en kleene Landkaarten, Steden, Print-kunst En Boecken"*. Deze bevatte een lijst van alle kaarten, prenten en boeken waar 'Huis Visscher' de koperplaten van bezat. Het ging over 5000 verschillende prenten, waarvan ongeveer 1/3 over Bijbelse voorstellingen.

6. Deze Bijbelprenten waren inderdaad de voorlopers van de latere prentbriefkaarten.

Waar voor de eerste keer de uitgave van de Statenbijbel in 1637 kon voorzien worden van bijhorende afbeeldingen op aparte bladen, zouden vóór die tijd louter kant- of letterversieringen in boeken primeren. Voor het éérs zou een symbiose ontstaan tussen literatuur en een visuele kunstvorm. Vanaf die periode zou de prent plezier brengen in veel huisgezinnen, werd er een educatief element aan gekoppeld en ontstond er een nieuwe kunstvorm. Wanneer we het woord prentbriefkaart ontleden vinden we hierin dezelfde elementen terug: het is een prent, bevat eveneens een boodschap en wordt verstuurd. Hoe inniger nog kan het literaire aspect met het visuele aspect verweven worden dan in een prentbriefkaart; met tenslotte als bijkomend aspect het postale ? Hoe leuk ook dat je bij het verzamelen van prentbriefkaarten helemaal niet hoeft te kiezen ! Je kan gewoon genieten van deze drie aspecten samen ! Doen, zou ik zeggen !

Bronnen:

[Claes Janszoon Visscher \(1587-1652\) | Historische Kaarten Kustzone \(vliz.be\)](#)

[Voorstellingen uit het Nieuwe Testament - Visscher, Claes Jansz. \(II\) — Google Arts & Culture](#)

<https://www.digibron.nl>

[Pieter Hendricksz. Schut \(ca. 1618-na. 1666\) \(scheveningentoenennu.nl\)](#)

https://archive.org/details/afbeeldingenderv00unse_1/page/n45/mode/2up?view=theater

[De boekenwereld. Jaargang 11 · dbnl](#)

[Claes Jansz. Visscher - Wikipedia](#)

[Claes Jansz. Visscher \(kleine kaarten\) - Biblia Neerlandica](#)